

Початкова школа і сучасність

№9(13) вересень
2015

Україна – єдина країна

Перший урок, 1 клас

Намалюємо словами овочі та фрукти

Урок розвитку зв'язного мовлення, 1 клас

Віршовані задачі для усного рахунку на уроках математики в другому класі

Урок математики, 2 клас

Міфи Греції. «Олімп»

Урок зарубіжної літератури, 3 клас

Сценарій свята до Дня вчителя

Поради батькам щодо педагогічної адаптації першокласників

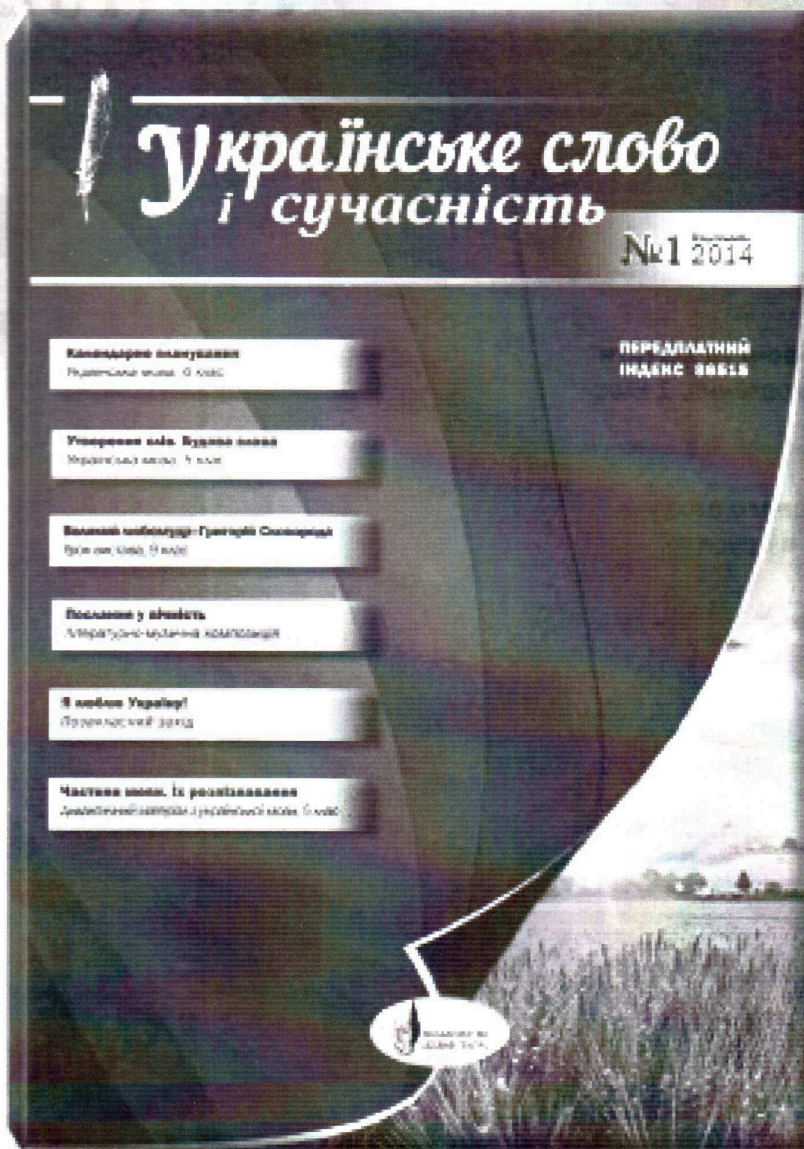
ПЕРЕДПЛАТНИЙ
ІНДЕКС 86516

ВИДАВНИЦТВО
«БІЛИЙ ТИГР»

Українська література
і сучасність
журнал
№1 2014

№1 2014

ПЕРЕДПЛАТНИЙ
ІНДЕКС 86516

Передплатний
індекс 86516

Початкова школа і сучасність

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Виходить щомісяця

№ 9 (13) ВЕРЕСЕНЬ 2015

Заснований у вересні 2014 р.

ЗАСНОВНИК

ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «БІЛИЙ ТИГР»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Світлана МАРТИНЕНКО,

ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ТА МЕТОДИК ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Надія БІБІК,

ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ДИЙСНИЙ ЧЛЕН НАПН України,
ПРОВІДНИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК
ЛАБОРАТОРІЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ НАПН України

Марія БРАТКО,

КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ,
ДИРЕКТОР УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО КОЛЕДЖУ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Алла ЖУКОВА,

КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ДИРЕКТОР
ГІМНАЗІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН № 323 м. Києва

Василь ЖУКОВСЬКИЙ,

ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Тетяна ПУШКАРЬОВА,

КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК,
ДИРЕКТОР СКАНДИНАВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ
ДАРНИЦЬКОГО Р-НУ м. Києва

Олена МАТВІЄНКО,

ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАСТУПНИК ДИРЕКТОРА З НАУКОВОЇ РОБОТИ
ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Ольга СЛОНЬОВСЬКА,

КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР
ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Лариса СОЛОВЕЦЬ,

КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК,
ВІДМІННИК ОСВІТИ України,
ЗАСЛУЖЕНИЙ ВЧИТЕЛЬ України,

Людмила ХОРУЖА,

ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ПРОРЕКТОР З НАУКОВОЇ РОБОТИ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Ірина ШАПОШНИКОВА,

КАНДИДАТ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР,
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ І МЕТОДИКИ
ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ
ТА ПСИХОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Віктор ЮРЧЕНКО,

КАНДИДАТ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ,
ДИРЕКТОР ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ
КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ЗМІСТ

СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Світлана МАРТИНЕНКО

Вітання з початком нового
навчального року

2

ОФІЦИНА ІНФОРМАЦІЯ

Про тематику Першого уроку
в 2015/2016 навчальному році

3

Інструкція щодо заповнення
Класного журналу для 1–4-х класів
загальноосвітніх навчальних
закладів

4

МОВОЮ НАУКИ

Світлана МАРТИНЕНКО

Поради батькам щодо педагогічної
адаптації першокласників

8

Ірина НОВИК

Діагностичні методики визначення
розвитку пізнавального інтересу
до вивчення іноземної мови

12

Наталія ГРОМЦЕВА

Гурток як засіб розвитку
обдарованості молодшого школяра

16

МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ УЧИТЕЛЯ

Айна БУДЗИНСЬКА

Україна – єдина країна
Перший урок, 1 клас

18

Світлана РОГОВЕЦЬ

Здрастуй, школо!
Сценарій свята

19

Людмила ШКАРБАН

Міжрядкова (допоміжна) лінія
сітки зошита. Складання речень
за малюнком. Письмо коротких
і довгих вертикальних ліній, ліній
із заокругленням
Урок письма, 1 клас

21

Лариса РОДАЦУК

Практичне ознайомлення
зі словом, реченням. Спосіб
умовного позначення речення.
Бесіда на тему «Літні розваги»
Урок навчання грамоти, 1 клас

25

Леся ПОРЯДЧЕНКО

Намалюємо словами овочі
та фрукти
Урок розвитку зв'язного мовлення,
1 клас

27

Олена ЗБОРОВСЬКА

«Hello! I'm Kate. How are You?»
Урок англійської мови, 1 клас

30

Тетяна ЯЦУК

Віршовані задачі для усного
рахунку на уроках математики
в другому класі
Урок математики, 2 клас

31

Галина РЕПІК

Речення і текст
Урок розвитку мовлення, 2 клас

33

Тетяна СТЕЦЕНКО

Завдання алгебраїчного змісту
Урок математики, 3 клас

35

Олена РЯБЕЦЬ

Міфи Греції. «Олімп»
Урок зарубіжної літератури. 3 клас

Наталія СІНЬНИКОВА

Сценарій свята до Дня вчителя

40

Олена ШАНІДЗЕ

У здоровому тілі – здоровий дух
Спортивний вечір, 1–4 класи

42

ВИДАТНІ ПОСТАТІ

Геннадій БОНДАРЕНКО

Аналіз педагогічних поглядів
В. О. Сухомлинського на проблему
мовленнєво-риторичної діяльності
вчителя початкової школи

43

Бондаренко Геннадій Леонідович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти та методик гуманітарних дисциплін Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

АНАЛІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО НА ПРОБЛЕМУ МОВЛЕННЄВО-РИТОРИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти в Україні, її спрямування до європейської спільноти кардинально змінюється підходи підготовки вчителів. Набувають нового змісту показники педагогічного професіоналізму – здатність до ефективного спілкування, риторична культура. З огляду на це професіоналізм учителя залежатиме від його професійної спроможності до мовленнєво-риторичної діяльності, яка виявляється під час безпосередньої взаємодії зі школярами. Будучи футурологічно спрямованим, педагогічний досвід В. О. Сухомлинського, потребуючи лише певного доповнення, зумовленого розвитком психолого-педагогічних досліджень із педагогічної риторики, є багатющим джерелом плодотворних ідей щодо підготовки вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності.

Аналіз останніх джерел. Окремі аспекти проблеми риторичної діяльності вчителя в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського розглядалися в наукових розвідках М. Я. Антонця, М. С. Вашуленка, І. А. Зязюна, С. М. Мартиненко, Г. М. Сагач, О. В. Сухомлинської та ін. До дослідження цієї проблеми звертались у кандидатських дисертаціях Л. І. Мамчур «Лінгво-дидактична спадщина В.О. Сухомлинського» (1998), Г. М. Ткаченко «Виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В.О.Сухомлинського» (2000). Однак аналіз окреслених публікацій та дисертаційних робіт засвідчує, що проблема мовленнєво-риторичної

діяльності вчителя початкової школи в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського ще не була предметом спеціального історико-педагогічного дослідження.

Мета статті - проаналізувати погляди В. О. Сухомлинського щодо основних законів педагогічної риторики, зокрема мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського містить унікальну скарбницю ідей щодо мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи. Проблема мовленнєво-риторичної діяльності педагога репрезентована В.О. Сухомлинським у багатьох його працях, зокрема: «Серце віддаю дітям», «Слово про слово», «Слово вчителя в моральному вихованні», «Рідне слово», «Слово й емоційна культура людини», «Розповідь учителя як метод навчання», «Слово і мислення», «Мислення, живе слово, творчість – в основі системи навчання», «Як добитися, щоб слово вихователя доходило до серця вихованця», «Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцем» тощо.

За своїм класичним призначенням риторика завжди служила Істині, Добру і Красі, Вірі, Надії і Любові – у цьому її потужний гуманістичний потенціал. Для педагогічної риторики концептуально важливим є не лише навчити майбутнього вчителя-оратора правильному і точному викладу істини, а й – розвивати у нього вміння попередньо відчувати її (істину) усім своїм серцем і переробивши в «лабораторії свого серця», подати її слухачам як живе, одухотворене і сердечне слово. Таке бачення педагогіки живого слова, як гармонійної потенції, чітко прослідковується у працях В.О. Сухомлинського. Вчений зазначає: «Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями»[11, с. 321].

Під поняттям «мовленнєво-риторична діяльність учителя початкової школи» ми розуміємо активність, цілеспрямованість, умотивованість процесу створення, виголошення та реконструкції тексту (мовленнєвого і риторичного жанрів), який реалізується засобами мови усно в конкретній аудиторії (учнівській, педагогічній, батьківській тощо) або письмово, з метою здійснення якісного, ефективного, гармонійного педагогічного впливу на адресата (адресатів) у ході спілкування, задоволення пізнавальних потреб, а також рефлексії власної мовленнєво-риторичної діяльності[3, с.314].

Обґрунтовуючи термін «мовленнєво-риторична діяльність учителя початкової школи», підкреслимо, що ми закладаємо в його зміст «особливу категорію словесної побудови, яка пов'язана з цілеспрямованим відбором і застосуванням мовленнєвих засобів (прийомів) та базується на критерії інтенціональності» [2, с.222](від лат. *intentio* – *намір, прагнення*). Таким чином, майбутній учитель початкової школи не просто висловлює думку, а свідомо планує, розробляє текст, який має свою структуру, викликає заздалегідь визначену рефлексивну реакцію у слухачів (учнів/батьків/колег), мінімізує їхню пасивність, регулює інтенсивність емоційного впливу, проявляє свою індивідуальність, «образ педагога-оратора».

В. О. Сухомлинський не вводив у науковий обіг поняття «мовленнєво-риторична діяльність учителя», проте у своїх працях розглядав її з точки зору соціально-значимої спільної діяльності вчителя початкової школи та молодших школярів, яка передбачала узгодженість дій її учасників у процесі гармонійної взаємодії та характеризувалася такими чинниками, як:

- володіння вчителем словесними прийомами (жанрами педагогічної риторики. – Г.Б.): розповідь, бесіда, пояснення, роз'яснення, навіювання, переконання, спонування, похвала, виявлення довіри, осуд, недовіра, заборона тощо;

- насиченість навчально-виховного процесу діалогом спілкування, «світлом думки, почуттів, творчості, краси»;
- цілеспрямована організація спостережень за світом природи, праці тощо, яка стає для учня школою сприймання, засобом оволодіння мисленнєвими прийомами, виробляє у нього вміння помічати у предметі яскраве, характерне і зображувати його словом;
- застосування авторських форм розвитку риторичної особистості: подорожі до джерела рідного слова, уроки слова і почуттів тощо;
- особистий приклад творчої словесної діяльності вчителя (складання власних творів-мініатюр, казок, віршів);
- цілеспрямоване формування в учня умінь і навички творчої словесної діяльності та виховання потреби в цій діяльності;
- володіння найвищою шабليною словесної творчості – поетичною творчістю. Сучасний учений у галузі риторики П. С. Таранов вказує: «Мовлення поета риторичне. У віршах присутня вся каноністика красномовства. Отож, виховуватися на віршах завдання і обов'язок оратора»[16, с.271].

Греко-римська античність створила моральний ідеал учителя-оратора, громадянина демократичного полісу, який здатний відчувати добро, розв'язувати проблеми любовно. За висловом М. Ф. Квінтіліана, «*nemo orator nisi vir bonus*» – справжнім оратором може бути лише добра, або моральна, людина. У педагогічному доробку В.О. Сухомлинського читаємо: «...особистість учителя розкривається перед учнем в єдності слова й поведінки. Учитель у слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до вихованця»[11, с. 322].

Під поняттям *ораторської моральності* розуміють етичні вимоги (чесність, скромність, доброзичливість, передбачливість), які висуває суспільство будь-якому оратору, а особливо педагогу. «Головне, що визначає ефективність слова вчителя, – зазначає В.О.Сухомлинський, – його чесність. Учні дуже тонко відчують правдивість слова, чутливо відгукуються на

нього. Ще тонше відчують учні неправдиве, лицемірне слово» [11, с.322]. «...Кожний прояв педагога повинен відбивати його особистість, його моральність, людяність, доброту, правдивість.... Скільки б хороших слів не проголошував учитель, вони будуть для вихованців порожнім звуком, якщо в житті свого наставника вони не побачать втілення всіх цих слів і закликів» [11, с. 330].

В. О. Сухомлинський визначив умови дієвості слова вчителя початкової школи, які перекликаються з модусами педагогічної риторики: етосом, логосом і пафосом (див. табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язок модусів педагогічної риторики з умовами дієвості слова вчителя за В. О. Сухомлинським

Модуси педагогічної риторики	Умови дієвості слова вчителя за В. О. Сухомлинським
етос - засоби впливу, що апелюють до норм людської поведінки	щирість, чесність і доброта у спілкуванні з молодшими школярами
логос - засоби впливу, що апелюють до розуму	володіння словесними прийомами розповіді, бесіди, пояснення, роз'яснення, навіювання, переконання, спонукання, похвали, виявлення довіри, осуду, недовіри, заборони
пафос - засоби впливу, що апелюють до почуттів	висока емоційна культура

Як бачимо з таблиці, модуси педагогічної риторики чітко розкриваються В. О. Сухомлинським в умовах дієвості слова вчителя.

Цікавим є те, що на початку 50-х років ХХ ст., коли риторичний аромат почав ледь-ледь відчуватись у повітрі, В.О.Сухомлинський поставив перед учителями Павлівської середньої школи завдання дослідити проблему «Оточуюче життя – думка – слово». Його наслідком було формулювання та обґрунтування твердження про органічну єдність образу, емоції і слова[15, 536 - 551].

Аналіз педагогічної спадщини великого педагога дозволяє виокремити його погляди на основні закони педагогічної риторики, зокрема мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи.

Так, згідно з дослідженнями Г. М. Сагач, концептуальний закон педагогічної риторики ставить перед учителем завдання створити концепцію викладання навчального предмета (темиуроку), розкрити у своєму предметі (темі) такі смисли, які роблять даний предмет (тему уроку) засобом розвитку певних особистісних (соціально-значущих якостей і компетентностей) учнів[4]. Особистісно-орієнтований підхід, здійснюваний через концептуальний закон, створює оптимальні умови для самовираження молодших школярів. В. О. Сухомлинський зазначає: «Добувати знання – це значить відкривати істини, причинно-наслідкові й інші зв'язки. Це значить відповідати на запитання. Ви знаєте, як спалахують дитячі очі, якою особливою, неповторною стає дитяча тиша, коли, образно кажучи, в класі опускається птах, ім'я якого – очевидність незрозумілого. Добивайтеся, щоб діти ваші з усією очевидністю зрозуміли, відчули, побачили незрозуміле – щоб перед ними постало питання. Якщо вам пощастило цього досягти – то вже половина успіху»[14, с.369]. Таким чином, педагог рекомендує продумувати навчальний матеріал таким чином, щоб знайти «вузлики», де сплітаються причинно-наслідкові, часові, функціональні зв'язки, з яких і народжуються запитання в учнів, збуджується бажання знати.

Цінною з точки зору мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкової школи є думка В.О.Сухомлинського про обов'язкове знання учителем аудиторії учнів молодшого шкільного віку, тобто – значимість «закону моделювання аудиторії». Цей закон вимагає від учителя пошуку інформації про особливості школяра (соціально-демографічні, соціально-психологічні, індивідуально-особистісні ознаки). Дає можливість реалізувати на практиці диференційоване та індивідуалізоване навчання. Дозволяє здійснювати облік особливостей аудиторії молодших школярів, створювати умови для самовираження учнів, підбирати прийоми, що впливають на появу

та збереження інтересу до навчального матеріалу. Вчений зазначає: «Справді народний учитель – людина, що вміє **«глаголом жечь сердца людей»** (виділено – В.С.)...Послухайте, як він говорить зі своїми вихованцями, і відчуєте, що означає виховання словом. Здається, що кожне слово, з яким він звертається до дітей, направлене на ту саме хвилю, що й потаємні струни дитячої душі. Він знає, яку реакцію викличе в дитячих серцях кожне його слово, і будить словом саме ті почуття, які треба збудити в даний момент. Це уміння володіти словом іде від великої внутрішньої культури, від знання душі дітей, від життєвої мудрості, від морального права вчити і повчати...» [6, с.251-252].

Ефективним шляхом вивчення аудиторії, зокрема її індивідуально-особистісних ознак (внутрішнього світу кожного суб'єкта) в педагогічній системі В.О.Сухомлинського була підготовка кожним класним керівником педагогічної характеристики учня. Педагогічна характеристика вимагала «проникнення педагога в духовний світ дитини ... вивчення її мислення, почуттів, характеру, волі, інтересів. Виховувати – це насамперед знати дитину, а щоб знати – треба постійно бачити, вивчати», – підкреслював В.О. Сухомлинський [6, с. 204].

Педагогічна характеристика включала в себе: спостереження і аналіз здоров'я, фізичного розвитку дитини, умови її всебічного розвитку, індивідуальних особливостей розумового розвитку (як дитина сприймає предмети і явища навколишнього світу, як у неї відбувається формування понять, які особливості її мовлення, як вона запам'ятовує, як розвинуте в неї образне й абстрактне мислення, яке емоційне забарвлення її мовлення, який ступінь її емоційної культури); середовище, обставини, в яких формується інтелект дитини (позитивні і негативні фактори, від яких залежить багатство її сприймання, уявлень, мови, кругозору); аналіз інтелектуального, морального життя сім'ї; аналіз емоційної культури дитини [8, с.447- 448].

Важливою стороною характеристики дитини була її перспективність. «Ми прагнемо не тільки аналізувати те, що є, а й висловлюємо свої міркування, наміри, плани активного виховного впливу на особистість дитини, розповідаємо про те, як уже зараз здійснюється цей вплив, які труднощі зустрічаються ... Ми намічаємо, що треба зробити практично, щоб увести дитину в активну творчу діяльність... Ми приходимо до висновку про те, що потрібно зробити для ... розвитку дитини..., щоб завтра вона не була такою, як сьогодні, щоб у ній народжувалося й розвивалося нове», – відмічав В.О. Сухомлинський [8, с. 449].

Педагог дає чітку рекомендацію вчителям: «Для того, щоб... учні активно працювали, вам треба знати рівень знань кожного: в одного учня вони широкі, в іншого – вузькі, один дуже добре пам'ятає вивчене, другий дещо забув»[14, с. 370].

Такі постійні та довготривалі спостереження давали можливість учителям Павлівської школи:

- створювати цілісний портрет аудиторії молодшого шкільного віку та кожної особистості зокрема;
- впливати на аудиторію учнів початкових класів із метою її розвитку;
- реалізовувати стратегічний і тактичний закони риторики.

Стратегічний закон педагогічної риторики передбачає розроблення стратегії уроку (постановка розвивальної мети, формулювання проблемної ситуації або проблемного питання, а також варіантів їх розв'язання). Реалізує на практиці проблемне навчання, яке створює умови для самовираження учнів, вимагає застосування різноманітних видів діяльності, а також прийомів, що сприяють появі та збереженню інтересу до навчального матеріалу. Крім того, у виховному процесі допомагає ефективному переконанню школярів. «Учні не можуть усвідомити, зрозумілий чи не зрозумілий їм матеріал, – зазначає В. О. Сухомлинський, – тому що на початку пояснення учитель не домігся, що вони ясно уявили, що саме треба зрозуміти, якої мети досягти в процесі мислення під час вивчення даного

матеріалу. Мислення, думання стає розумовою працею лише тоді, коли воно цілеспрямоване, тобто являє собою розв'язування завдання... Глибоко помиляються учителі, які вважають, що чим зрозуміліше, дохідливіше подадуть вони матеріал, чим менше запитань у дітей, тим глибшими будуть знання учнів»[9, с. 56].

Цінною є думка педагога про різноманітність стратегій переконання учнів початкової школи і підлітків, юнаків і дівчат. «Якщо маленький школяр охочіше бере істину з яскравої життєвої історії, то для підлітка і тим більше для юнака шлях до переконання лежить через філософствування, роздуми, міркування»[11, с. 323].

Тактичний закон педагогічної риторики вимагає від учителя ненасильницьких засобів впливу на молодшого школяра (аргументація та педагогіка співробітництва). Допомагає педагогові відійти від примусу учнів початкової школи, дає можливість переконувати, зацікавлювати, спонукати до роздумів і обговорення, створювати під час уроку творчу атмосферу. Сприяє утворенню сприятливого психологічного мікроклімату, застосуванню прийомів, що впливають на появу та збереження інтересу до навчального матеріалу тощо. Про такий підхід у навчально-виховному процесі писав і В. О. Сухомлинський: «Характерною особливістю роботи учнів у кращих педагогів є дослідницький підхід до предмета вивчення. Учні не дають готових висновків, доведень правильності тієї чи іншої істини. Учителю дає учням можливість висунути кілька можливих пояснень, у самій дійсності шукати підтвердження й спростування кожної з висунутих гіпотез»[9, с.56-58].

Мовленнєвий закон (закон словесної творчості) потребує від учителя початкової школи висловлення думки в дієвій словесній формі. Дає можливість педагогові постійно відстежувати якість як свого мовлення, так і мовлення учнів. Допомагає створювати сприятливий психологічний мікроклімат засобами етикетного мовлення. В. О. Сухомлинський висловив свої міркування щодо недотримання учителем мовленнєвого закону: «Вам,

мабуть, доводилося спостерігати або хоч чути від колег, що дитина буває байдужою до слів учителя, нічим її не зворушиш, не запалиш в очах вогника жадою пізнання. Якщо таке трапляється на ваших уроках, є всі підстави для хвилювань: така байдужість, нечутливість до слова – велике лихо в навчанні»[14, с. 368].«...Урок буває нудним, млявим тоді, коли вчитель не дивиться на свої слова з погляду учнів, не продумує тих емоцій, які повинні викликати його слова в учнів... Такі уроки ніколи не викликають позитивних емоційних відчуттів у дітей, вони здаються їм довгими, і тільки дзвоник на перерву вносить деяке пожвавлення...»[5, с.14].

Реалізація закону ефективної комунікації дає можливість учителеві початкової школи проводити урок на діалогічній основі, створювати умови для самовираження молодших школярів, застосовувати прийоми, які впливають на появу та збереження інтересу до навчального матеріалу, ініціювати різноманітні види діяльності на уроці.«Ось тут вам треба бути таким керівником розумової праці, щоб кожен, вслухаючись у ваше пояснення, йшов із ниткою думки, знаходячи в своїх запасах знань те, що там зберігається. Якщо в призначеному для знань місці – пустота, якщо дехто вже відірвався від нитки вашої думки, треба заповнити цю пустоту додатковим поясненням. Це вимагає великої майстерності. Треба вміти побачити – що ось зараз, у цю хвилину, хтось уже «виключився»; треба миттю пригадати, що саме могли забути учні, від чого залежить нерозуміння матеріалу. Буває, що для одержання «зворотної інформації» в таку хвилину досить поставити запитання, відповідь на яке обмежується одним або кількома словами, і вам уже стане ясно, які в окремих учнів виникли затруднення, як допомогти подолати їх, – зазначає В. О Сухомлинський[14, с. 370-371].

Системно-аналітичний закон педагогічної риторики сприяє здійсненню рефлексивного навчання, відстеженню під час уроку рівня розуміння учнями навчального матеріалу, особливостей їх психологічного стану (ступінь стомлюваності, зацікавленості), ставлення до досліджуваного матеріалу й

уроку в цілому за допомогою зворотного зв'язку. Допомагає підвищувати у вчителів початкової школи рівень мовленнєво-риторичної діяльності. «Хочеться порадити вчителям: якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник захоплення в дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу. Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса!» [13, с.167].

Висновки. Таким чином, педагогічні погляди В. О. Сухомлинського на мовленнєво-риторичну діяльність учителя початкової школи наповнюють новаторськими ідеями і твердженнями вітчизняну наукову скарбницю педагогічної риторики. Значне місце в системі компонентів педагогічної культури вчений відводив мовленнєво-риторичній підготовці і діяльності. Мовленнєво-риторичну діяльність педагога В. О. Сухомлинський розглядав з точки зору соціально-значимої спільної діяльності вчителя початкової школи та молодших школярів, яка передбачала узгодженість дій її учасників у процесі гармонійної взаємодії та характеризувалася такими чинниками: володіння вчителем словесними прийомами (жанрами педагогічної риторики); насиченість навчально-виховного процесу діалогом спілкування; цілеспрямована організація спостережень за світом природи, праці тощо; застосування авторських форм розвитку риторичної особистості (подорожі до джерела рідного слова, уроки слова і почуттів тощо); особистий приклад творчої словесної діяльності вчителя; цілеспрямоване формування в учня уміння творчої словесної діяльності та виховання потреби в цій діяльності; володіння поетичною творчістю. Вчений визначив умови дієвості слова вчителя початкової школи: максимальна чесність, щирість і доброта

під час спілкування з учнями; володіння словесними прийомами впливу (жанрами педагогічної риторики), висока емоційна культура. В. О. Сухомлинський авторською системою навчально-виховного процесу Павлівської школи підтвердив значимість законів педагогічної риторики (мовленнєво-риторичної діяльності вчителя початкових класів).

Список використаних джерел

1. Бондаренко Г. Л. Історія педагогічної риторики : навч. посіб. / Г. Л. Бондаренко. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. – 276 с.
2. Горобець Л. Н. Риторические жанры педагогического дискурса / Л. Н. Горобець // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцина. – 2008. – №62. – С. 219–225.
3. Мартыненко С. Н., Бондаренко Г. Л. Подготовка учителя начальной школы в парадигме речевой риторической деятельности / С. Н. Мартыненко, Г. Л. Бондаренко // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Москва. – 2014. – №11 (70) Ноябрь. – С.313–318.
4. Сагач Галина. Вибрані твори: в 5 т. / Г. М. Сагач. – Т.1: Риторика: «Златоуст». – Рівне : ПП ДМ, 2006. – 288 с.
5. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С.7–16.
6. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5.–С. 203 – 217.
7. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С. 239 – 255.
8. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С. 393 – 626.

9. Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С.53– 69.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – [Б.м.] : Акта, 2012. – 563 с.
11. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С. 321– 330.
12. Сухомлинський В. О. Слово до спадкоємця / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С. 401– 410.
13. Сухомлинський В. О. Слово про слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С.160 – 167.
14. Сухомлинський В. О. Урок і знання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т.– К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С.366– 371.
15. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-ти т.– К. : Радянська школа, 1977. – Т.5. – С.536 – 537.
16. Таранов П. С. Искусство риторики: Универсальное пособие для умения говорить красиво и убедительно / П. С. Таранов. – Симферополь, 2001. – 576 с.

ВИДАВНИЦТВО
«БІЛИЙ ТИГР»

po-press@ukr.net

www.white-tiger.com.ua